

putujućih družina te akademije u slavu režima. Nova je austr. vlast nakon požara u kojem je izgorjela Vijećnica (1816) zadugo ostavila Dubrovnik bez kazališta, a 1823–64. predstave su se izvodile u palači Vladislava Gučetića (Gozze). God. 1830. djelomice je uređena dvorana na prvom katu palače, u kojoj su bile klupe i dva reda loža te kavana desno od gledališta. Današnje Kazalište Marina Držića izgrađeno je 1865. na mjestu bivše Vijećnice Dubrovačke Republike; isprva je nazvano Bondino kazalište, prema imenu financijera gradnje, poduzetnika i novčara Luka Bundića (Bonda). Vlasnici loža (palketisti) upravljali su zgradom i određivali repertoar. Naziv Bondino kazalište bio je u službenoj uporabi do 1943, kad je otvoreno Hrvatsko državno kazalište za Primorje. God. 1945. utemeljeno je Narodno kazalište, koje je 1967, u povodu obilježavanja 400. obljetnice Držićeve smrti, dobilo današnji naziv. Neorenesansnu zgradu kazališta projektirao je Emilio Vechietti (1864), a možda i Miho Klaić, koji je također poticao projekt izgradnje. Strop kazališta oslikao je Vlaho Bukovac (*Krunidba dvostruka na nebu i zemlji*, 1900–01), prikazavši u središnjoj kompoziciji siluete dubr. pjesnika, među kojima i viziju M. Držića. Prvi svečani zastor Kazališta s motivima dubrovačkoga grad. života oslikao je Frano Delale prilikom restauriranja zgrade (1986), a drugi s tekstom progla iz *Tirene*

izradio je Matko Trebotić (2007) u povodu obilježavanja 500. obljetnice Držićeva rođenja.

Marina Ljubić

KAŽNJAVANJE. U svim sredinama u kojima je M. Držić trajnije živio (Dubrovnik, Siena, Firenca, Venecija) oblici kažnjavanja i obrisi penalne politike bili su slični. Kazneni je sustav bio oslonjen na dva stupa. Jedan, nosivi i deblji, tvorile su zatvorske i novčane kazne koje su se izricale u većini slučajeva – zatvor za »srednji pojas« kriminaliteta, globe ugl. za sitnije delikte. Postupnim razvojem, koji je u Dubrovniku bio neznatno sporiji nego u Firenci i Veneciji, kombinacija zatvora i novčanih kazni preuzela je stožerno mjesto što su ga u sr. vijeku imale isprva tjelesne kazne, a zatim globe. Dok se novčane kazne javljaju na različitim područjima kao jedan od poželjnih oblika popunjavanja drž. blagajne, zatvor je tipična kazna razvijenih trg. sredina, u kojima su na visokoj cijeni sloboda kretanja i vrijeme. U mnogim dijelovima zap. Europe zatvor će se javiti tek nekoliko stoljeća poslije, i to kao kaznionica s prisilnim radom, no u Dubrovniku će (kao i u spomenutim tal. sredinama) zatvaranje postati uobičajenim već u XV. st., ne više samo kao pritvor za vrijeme trajanja postupka i mjera zatočenja dužnika nego i prava kazna. Zatvori su se u Držićevo vrijeme nerijetko nalazili u donjim dijelovima zgrade u kojoj su bili i drž. uredi, sudnice, pa i reprezentativne prostorije (u Dubrovniku Knežev dvor, u Veneciji Duždeva palača); jednu je prostoriju većinom dijelilo više osoba, a komunikacija kroz vratašca ili prozore s izvanjskim svijetom u načelu se nije branila. Ipak, neke od zatvorskih prostorija bile su neudobnije i izoliranije pa time i teže (npr. u Dubrovniku zatvori »od pučine« u južnom krilu Dvora, a osobito podrumska »sekretarica«). Za osobito teške zločine i okorjele zločince zatvorski je režim bivao postrožen, npr. osuđeniku su se okivale ruke ili noge, smještao se u samicu ili podzemne prostorije s malo svježeg zraka i svjetla, vrata su se zazidavala (osim prozorčića za dostavu hrane), onemogućivana je komunikacija s drugima. U pismu Cosimu I. Mediciju 2. VII. 1566. Držić pripovijeda o takvoj vrsti kazne: »Ispričat ću još jedan vrlo okrutan slučaj. Padne pod stečaj neki levantinski trgovac, pa u želji da se nagodi s vjerovnicima dođe na tursko područje kraj dubrovačke granice. Neki plemić, Levantinčev vjerovnik, postavi mu zasjedu, uhvati ga na prijevaru i strpa u tamnicu. Kad je vidio tu tiraniju i kako dubrovački upravljači nasilno postupaju, Levantinčev se brat u očaju poturči namjeravajući tako pomoći bratu, ali na svoju nesreću brzo umre. Tada oni, zato što mu se brat poslužio onim očajnim korakom, kukavnog bankrotiranog trgovca (koji bratov postupak nije odobravao) osude na doživotnu tamnicu između četiriju zidova i u okovima. Još je i sad tamo i strpljivo čeka da Bog osveti tako veliku bezbožnost«. Drugi slučaj koji Držić spominje tiče se mladića osuđena na zatvorske okove premda nije bio izravno uključen u ranjavanje plemića: »Na moju molbu ispravi se tolika nepravda, ali je spomenuti dječak ipak bio osuđen na dugotrajno tamnovanje u okovima i još je i danas tamo«. Drugi stup penalnoga sustava, daleko tanji, no ne manje bitan za stabilnost cjeline, bio je sazdan od egzemplarnih kazni koje su se odvijale pred očima puka, često u ritualiziranu obliku. Mnoge od tih kazni tek su se neznatno prilagođavale osobitostima lokalne sredine, govoreći simboličnim jezikom koji je bio čitljiv svakomu stanovniku sjevernoga sredozemnog pojasa. One su bile namijenjene ne samo najtežim zločincima nego i počiniteljima svih djela koja se teško otkrivaju. Penalna politika koja se nije mogla osloniti na masovnost – a to prije XIX. st. nije uspijevalo ni jednoj državi – morala se okrenuti prema egzemplarnosti.

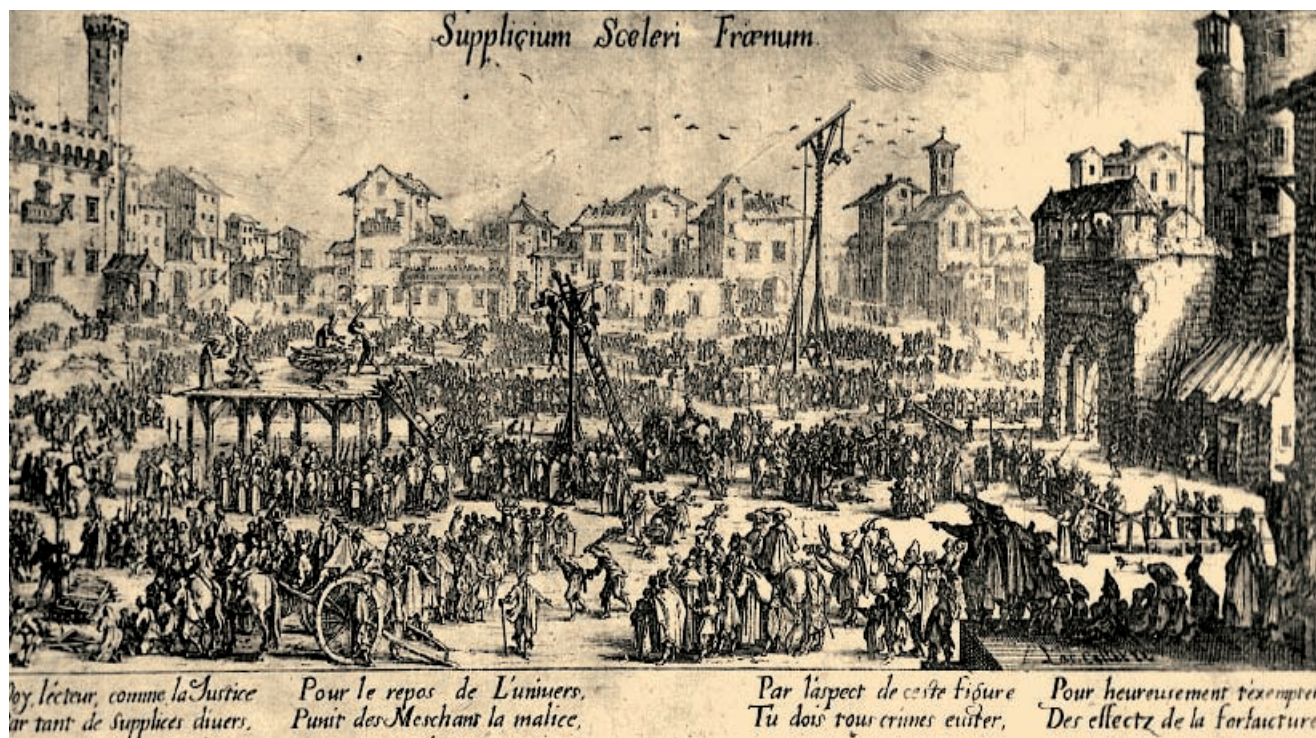
Tamnica »zmaj«, Knežev dvor, Dubrovnik

Kažnjavanje pekara, srednjovjekovni inicijal

Nasilje nad tijelom i javno osramoćenje djelovali su kao zastrašujuć primjer i poruka da se »zločin ne isplati«, a medij za njezino pronošanje bio je često zločinac sam: njegov tjelesni i duhovni lik. Smrtna se kazna u renesansnim gradovima juž. Europe obično izvodila vješanjem, rjeđe odsijecanjem glave, ako je osuđenik bio višega položaja ili ženskoga spola. Egzekucije su bile javne i provodile su se ili na mjestima izvan grada (u Dubrovniku na Dančama i, rjeđe, Pločama) ili na jednom od glavnih grad. trgova (u Veneciji, primjerice, na Piazzetti). Povorku s osuđenikom na smrt obično je pratila posebna bratovština (Dobre Smrti ili Sv. Ivana Glavosjeka, u Dubrovniku Sv. Roka). Kao znak upozorenja i trijumfa punitivne vlasti, kod posebno odioznih zločina bila je raširena praksa da se tijelo osuđenika ostavi visjeti na stratištu ili raščetvori, a dijelovi izlože uz granice drž. jurisdikcije, uz prometne pravce ili na mjestu počinjenja zločina (u Dubrovniku, npr. na Grebenima, na položajima uz put kroz Konavle; u Veneciji na prilazu laguni s morske strane). Za neke vrste zločina (npr. sodomiju, što je tada značilo homoseksualne odnose) bilo je predviđeno posmrtno spaljivanje tijela, kao reminiscencija na starozavjetni motiv. Tipična javna kazna sastojala se u sramotnom izlaganju osuđenika (najčešće lupeža), katkad s glavom učvršćenom između dviju drvenih greda (*klade*); onima »poganih riječi« u Dubrovniku se na jezik stavljala velika štipaljka (*procijep*). U Držičevo se doba kao stup srama (*berlina*, *kàra*) obično koristio Orlandov stup, simbol pravnoga poretka i važno stjecište grad. života. Drugi način kažnjavanja, kod kojega je tjelesna patnja bila zanemariva, no soc. posljedice drastične i dalekosežne, bila je sramotna ophodnja na magarcu središnjim grad. prostorima (Radat u *Tireni* aludira na tu kaznu: »Radate, zlo s' pošao, ja vidu, žimiti, / odkad si došao mahnice liečiti. / Tovare goniti i vodit zle žene, / s mahnici obćiti muke su paklene«, III, 3, s. 985–988). Ona se obično nije izvodila sama, nego je pratila i pojačavala druge kazne. Osuđenik je jahao okrenut

natraške i držao magarčev rep, a katkad bi mu na glavu nabili mitru oslikanu paklenim scenama. Srodni obredi postojali su i drugdje u Europi (pa i izvan nje) u ranom modernom razdoblju, a očito je njihovo baratanje elementima »svijeta naopačke«. Kod nekoliko punitivnih obreda osramoćenje se kombiniralo s tjelesnom kaznom. Katkad su krvnik ili vojnici udarali štapom osuđenika izloženoga na Orlandovu stupu ili pod Lužom, obično dvadeset pet puta uzastopce. Uz to, primjenjivala se i javna kazna trzaja preko kolature kojom se optuženika, vezanog na leđima za ručne zglobove, odizalo s tla preko visoko postavljene kolature i zatim puštalo da vlastitom težinom slobodno pada dok se konop ne zategne. Ta »humana izmišljotina«, kojom se mogla nanijeti velika bol, obično bez opasnosti za život i bez trajnih posljedica, bila je oprobana i odavno omiljena procesna metoda torture na objema obalama Jadrana. Tu kaznu Držić dvaput spominje u pismu Cosimu I. Mediciju od 2. VII. 1566: »Prije više godina nekom brodovlasniku djevojka u kući ukrade stotinu ugarskih dukata. On je stade tući i djevojka prizna da ih je ukrala, ali da ih je dala nekom popu na čuvanje. Pozovu popa, a pop zaniječe da ih je dobio. Kukavnog i nevinog popa smjesta stave na mučenje, ali ne prizna. Ponovno su ga toliko mučili da su mu ruke ostale na konopcu kojim su ga podizali, pa je umro«. U drugom slučaju riječ je o seljaku koji je motikom usmrtio drugoga seljaka, vlastelinskoga slugu. Pošto je utvrđeno da je okrivljeni nevin, vlastelin je ipak zatražio da ga kazne: »Osudite ga na trokratno mučenje na konopu, neka mu brat znadne što znači ubijati vlasteoske slugu! Da! Da! I tako tog nevinog kukavca stave tri puta na mučenje, a zatim ga puste da ode kući«. U XVI. st. iz dubrovačke punitivne prakse još se nije bila izgubila tjelesna mutilacija (npr. odsijecanje nosa, ušiju, ruke) kao metoda trajne tjelesne i društ. stigmatizacije, no češće je bilo obilježavanje po čelu užarenim pečatom s likom sv. Vlaha, drž. simbola. Tog biljega na vlastitoj koži zločinac se više nikada nije mogao

Jacques Callot, bakrorez iz ciklusa Velike i male strahote rata, XVII. st.

otarasiti, a smisao znaka bio je poznat i »čitljiv« kamo god pošao. I mutilacija se spominje u Držićevu pismu: »Jedne noći tri golobrada mladića odu da se zabave po gradu, pa im neki čovjek učini nekakvu neugodnost, a budući da je dubrovačka mladež jako dobre čuđi, kad se u igri siječe udara pljoštimice. Ti se mladići dogovore da napadnu onoga što im je napravio neugodnost, ne s ciljem da ga rane, nego samo da ga malo natjeraju u bijeg. Kad su ga pronašli, dvojica ga od njih na takav način i napadnu, ali treći, koji je bio malo nesmotreniji, zamahne i rani ga u ruku. Idući dan skloni se u crkvu, a ona druga dvojica koja nisu učinila nikakva zla ne htjedoše bježati. Ranjeni čovjek bijaše plemić, pa njegovi rođaci samovlasno odu u crkvu i s nekoliko ga dukata izvuku iz crkve. Prestrašeni dječak svali krivnju na drugove, pa oni mahnitno pograbe i njegove drugove, a kako jedan od njih, koji nije plemića ranio, bijaše rekao 'Napadnimo ga!', oni donesu presudu da mu se odsiječe ruka, a onome koji je ranio dadoše blagu kaznu. Na moju molbu ispravi se tolika nepravda, ali je spomenuti dječak ipak bio osuđen na dugotrajno tamnovanje u okovima i još je i danas tamo«. Izgon osuđenika s drž. teritorija, često i doživotno, prakticirao se naširoko i u Držićevo doba kao svojevrсна društ. profilaksa, nerijetko za žene. Dubr. prognanici obično bi bili iskrcani s broda koji je plovio za *Pulju* (Apuliju), dok su druge države znale svojega zločinca pustiti na dubr. teritoriju (npr. neke su prostitutke s mlet. Korčule 1565. prebačene na Pelješac). Kaznu izгона pratile su obuhvatne mjere koje su trebale spriječiti da se prognanik potajice vrati u svoju sredinu i nastavi živjeti »u ilegali«, no on često nije mogao konkurirati sponama solidarnosti i uzajamnosti seoske i obiteljske zajednice (što se ogleda i u primjeru iz Držićeva urotničkog pisma). Rijetko se primjenjivala (ali zna se za barem jedan slučaj iz XVI. st.) kazna rušenja kuće kao simbolično zatiranje obitelji i njezina »ognjišta«. Potkraj XVI. st. u Dubrovniku je počela uzimati maha kazna prisilnoga veslanja, tada još na domaćim brodovima, no već u više-

godišnjem trajanju. Dubr. vlasti primijenile su formulu koja se već bila proširila Sredozemljem, a koja je kazneni cilj kombinirala s novčanim probitkom (ušteda plaća za veslače, poslije i »izvoz« kažnjenika na strane galije). Sačuvani kazneni spisi i drugi akti dubr. administracije upozoravaju na nekoliko važnih okolnosti koje se mogu pratiti i u drugim sredinama razvijene Europe: načelo zakonitosti u modernom smislu riječi nije vrijedilo pa izrečene kazne nisu bile uvijek one propisane zakonima, a pogotovo su se udaljile od onih iz grad. statuta, koji su formalno još uvijek bili na snazi; počinitelji najtežih djela su smjesta bježali s drž. područja pa im se u pravilu sudilo u odsutnosti, a kazna ostajala »mrtvim slovom na papiru«; put pomilovanja rado se držao otvorenim te kazna s vremenom »reprogramirala« ili opraštala, pogotovo ako je zločinac postignuo sporazum sa žrtvom i njezinom obitelji. Jedan primjer oprosta spominje i Držić u pismu od 2. VII. 1566, no s neuvjerljivim tumačenjem: »Nedavno, nema tome ni godinu dana, dadoše uhititi mnoge ubojice, koji su već ostarjeli u progonstvu, i neobičajeno su se mnogo trudili da ih uhite, ali netom su ih zatvorili u tamnicu svima su poklonili život samo zato da omoguće povratak u grad jednome svom plemiću koji je bio prognan zbog ubojstva«.

LIT.: *G. Ruggiero*, Violence in Early Renaissance Venice, New Brunswick, 1980; *T. Dean* i *K. J. P. Lowe* (ur.), Crime, Society and the Law in Renaissance Italy, Cambridge, 1994; *N. Lonza*, »Pred gosparom knezom i njegovim sucima...«: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992, 30; *ista*, Pod plaštem pravde: kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Dubrovnik, 1997; *ista*, La giustizia in scena: punizione e spazio pubblico nella Repubblica di Ragusa, Acta Histriae, 2002, 10/1; *T. Dean*, Crime and Criminal Justice in Late Medieval Italy, Cambridge, 2007.

Nella Lonza

KERPE, lik u komediji *Tripče de Utolče*. U dramskoj fabuli nema važniju ulogu, a pojavljuje se u osmom i devetom prizoru trećega čina, sedmom prizoru četvrtoga čina te petom i šestom prizo-